

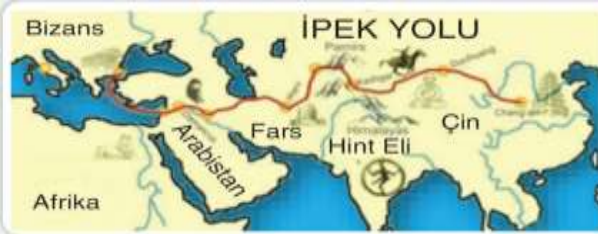
- Yerleşik hayat gelişmemiştir, mimari yapılar yaygın değildir.
- Çadır (yurt) hayatı yaygındır.
- At ilk kez evcilleştirilmiş, bu da geniş alanlara yayılmayı sağlamıştır.
- Halıcılık ve kilim dokumacılığı önemlidir (taşınabilir eşya kullanımı).
- Pazırık Halısı, düğümlü teknikle yapılmış dünyanın en eski halısıdır.

Asya Hun Devleti

- Tarihte bilinen ilk Türk devletidir.
- Kurucusu Teoman'dır.
- En parlak dönem Mete Han zamanında yaşanmıştır.



- Başkentleri Ötüken'dir. (Orhun-Selenga nehirleri arası)
- Hayvancılıkla uğraştıkları için konargöçer yaşam tarzı sürmüşlerdir.
- Çin ile İpek Yolu için savaşlar yapılmış, Çin Seddi bu dönemde yapılmıştır.



- Mete Han, milliyetçi bir liderdir; Çin'e yerleşmemiş, vergiye bağlamıştır.

Göktürk Devleti

- Türk adıyla kurulan ilk devlettir (Milliyetçi bir kimliğe sahip olduklarını gösterir).
- Kurucusu Bumin Kağan'dır.
- Merkezi Ötüken'dir.
- En parlak dönem Mukan Kağan zamanında yaşanmıştır.
- Doğu ve batı olarak ikiye ayrılmış, Batı Göktürk Devleti Çin egemenliğine girmiştir.



II. Göktürk (Kutluk) Devleti

- Çin'in egemenliği altında yaşamak istemeyen Kutluk Kağan, Çinlilere karşı ayaklanarak Ötüken'de devleti tekrar kurdu.



- Kurucusu Kutluk Kağan'a ülkeyi derleyip topladığı için kendisine birleştiren anlamına gelen "İlteriş" ünvanı verildi.
- Bilge Kağan, Kültigin ve Vezir Tonyukuk yöneticileridir.
- Önemli eserleri Göktürk (Orhun) Kitabeleridir.
- Devlet, Uygurlar tarafından yıkılmıştır

Uygur Devleti

- Kurucusu: Kutluk Bilge Kül Kağan'dır.



- Başkentleri Ordubalık'tır (Karabalsagun).
- Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olarak bilinirler.
- Yerleşik yaşamla birlikte tarım, mimari ve şehircilik gelişmiştir
- Manihaizm dinini benimsemişlerdir. Mani dininde et yemenin yasak olması nedeni ile Uygurlar savaşçılık özelliklerini kaybetmeye başladılar.
- Duvar resimleri (fresk), minyatür, tapınak yapıları yaygındır.
- Kırgızlar tarafından yıkılmışlardır.

- Tarihçiler, eski Türk devletlerine ait bilgilerin çoğunu Çin gibi komşu ülkelerin yazılı kaynaklarından öğrenmiştir. Çünkü Türkler uzun süre konargöçer yaşam sürdüğü için yazılı belgeler bırakmamıştır. Ancak II. Göktürk Devleti'nden itibaren yazılı belgeler görülmeye başlanmıştır.

Göktürk (Orhun) Kitabeleri



- Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı belgeleridir.
- Vezir Tonyukuk (727), Kültigin (732) ve Bilge Kağan (735) adına dikilmiştir.
- 38 harfli Göktürk alfabesi ile yazılmıştır. I Yollug Tigin ve Tonyukuk tarafından yazılmıştır.
- Günümüzde Moğolistan ülkesi sınırları içerisinde koruma altına alınmıştır.
- Türklerin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşayışları, bağımsızlıklarını kazanmak için yaptıkları mücadeleler ve yönetim anlayışları anlatılmıştır.
- Öğüt niteliğinde olan kitabe, Türk milletinin diğer milletlerden gelecek tehlikelere karşı daima uyanık olmaları gerektiği vurgulanmıştır.
- Devlet adamları ile halkın karşılıklı görevlerinden, vatan sevgisinden, yaşam tarzlarından, sanat anlayışlarından ve geleneklerinden bahsedilmiştir.



Yönetim Yapısı

- Hayvancılıkla uğraşan ilk Türk devletleri sürekli hareket halindeydi. Yetersiz otlaklarda hayvanlarını otlatmak zorundaydılar.
- Soy birliği ve toplumsal örgütlenme önemliydi.
- İlk Türk devletlerinde devleti yöneten kişiye Han, Hakan, Kağan, gibi unvanlar verilmiştir.
- Hayvancılıkla uğraşan ilk Türk devletleri sürekli hareket halinde ve yetersiz otlaklar da hayvanlarını otlatmak zorundaydı. Bu nedenle soy birliği ve toplumsal örgütlenme önemliydi.
- Devlet, töre adı verilen yazılı olmayan hukuk kurallarına göre Hakan tarafından yönetilirdi.
- Hükümdarlık yetkisi Hakan ve ailesine Gök Tengri tarafından verildiğine inanılırdı. Bu anlayışa **“Kut İnancı”** denirdi. Kut inancına göre bir kişi Hükümdar olabilmesi için hükümdar soyundan gelmesi gerekirdi.
- **Kut inancı, hükümdarın otoritesini ve halkın devlete bağlılığını arttırmıştır.**



- **Kut inancı tüm sülaleye verildiği için taht kavgalarına neden olmuş ve devletlerin kısa sürede yıkılmasına sebep olmuştur.**
- Devlet işleri Kurultay, Kengeş ya da Toy denilen meclislerde görüşülmüştür. Kurultay da devlet işleri görüşülür ancak son sözü Hakan söylerdi. Bu nedenle Kurultay karar meclisi olarak değil danışma meclisi olarak görev yapmıştır.
- Kut inancı, hükümdarın otoritesini ve halkın devlete bağlılığını arttırmıştır.
- Türk devletlerinde hatunlar sadece aile hayatında değil, devlet yönetiminde de aktif rol üstlenmişlerdir. Hatun, kağanın eşi olarak kurultaya katılırdı. Karar alma süreçlerinde oy kullanabilir ve gerektiğinde yabancı elçileri kabul edebilirlerdi.



- **Bu durum Türklerin kadına önem verdiğini gösterir.**

Askerî Yapı

- Göçebe yaşamlarından dolayı surlar ve kaleler olmadığı için sürekli tehlikeye açık bir alanda yaşamalarından dolayı ordu-millet anlayışı benimsenmiştir.
- Savaş zamanı eli silah tutan herkes savaşa katılırdı.
- İlk düzenli ordu Mete Han döneminde kurularak orduda onlu sistem oluşturulmuştur.
- Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerinde ordu, çeşitli büyüklükteki birliklerden oluşuyordu. En büyük askerî birlik 10 bin kişilikti ve buna "tümen" denirdi. Tümenler; bin, yüz ve on kişilik daha küçük birliklere ayrılırdı. Bu birliklerin başında ise sırasıyla tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı gibi komutanlar yer alırdı. Bu sistem ilk kez Hun hükümdarı Mete Han tarafından uygulanmış ve sonraki Türk devletlerinde devam etmiştir.
- Askerler ok, yay, kement, kılıç, kargı, süngü ve kalkan gibi silahlar kullanmışlardır.
- Savaşta genellikle Hilal Taktiğini deneyerek başarıya ulaşmışlardır.



Sosyal Hayat ve Hukuk

- Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerinde hayat, doğa koşulları ve töre adı verilen kurallara göre şekillenmiştir. Yüksek dağlar ve geniş bozkırlarla çevrili bu coğrafyada hayvancılık temel geçim kaynağıydı. İnsanlar mevsimlere göre yer değiştirerek göçebe bir yaşam sürer, çadırlarda yaşarlardı.
- Uygurlara kadar göçebe hayat tarzı hâkim iken, Uygurlar ile birlikte yerleşik yaşam tarzı benimsenmiştir.
- Türk devletleri içerisinde sınıfsal tabaka görülmemiştir.
- Türk devletlerinde aile, sosyal yapının temeli kabul edilmiştir.
- Ailelerin birleşmesiyle urug (aileler birliği) oluşurdu. Urugların birleşmesiyle boylar meydana gelirdi. Boyların başında boy beyleri bulunurdu. Birden fazla boy bir araya gelerek bodunu oluştururdu. Bodun, bağımsız olabileceği gibi bir ile (devlet) de bağlı olabilirdi. Eski Türklerde devlet, "il" olarak adlandırılırdı.
- Aile içinde saygı, yardımlaşma ve görev paylaşımı önemliydi. Çocuklar erken yaşta sorumluluk alır ve savaşçı bir toplumun bireyi olarak yetiştirilirdi. Aile yapısı sadece kan bağına değil, toplumun ortak değerleri olan töreye de dayanırdı. Bu sayede toplumsal düzen korunur, kültürel miras kuşaktan kuşağa aktarılırdı.
- Toplumı oluşturan bireylerin hepsi olası bir savaşa hazır olduğundan ordu-millet anlayışına sahiptir.
- Tek eşle evlilik vardı ve kadın toplumsal hayatta önemli bir role sahipti.
- Sosyal devlet anlayışına göre hareket edilmiştir.

Sanat

- Yaşanılan coğrafyanın Türklerin sanat anlayışına yansımıştır. Bu dönemdeki sanat eserleri genellikle taşınabilir eşyalar olarak oluşturulmuştur.
- İlk Türk devletlerinde maden işçiliği oldukça gelişmişti. Kemer tokaları, kılıç, at koşum takımlarının üzerinde işlenmiş hayvan figürleri bulunmaktaydı.
- Mezarlarının başına ölen kişi hayattayken kaç düşman öldürdüyse o kadar **balbal** denilen heykeller dikmişlerdir.
- Uygurların yerleşik hayata geçmesi, sanat ve mimari alanlarında gelişmelerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Bu dönemde tapınaklar ve çeşitli mimari yapılar inşa edilmiş, sanat eserlerinde estetik anlayışı ön plana çıkmıştır.
- Uygurlar, fresk adı verilen duvar resimleri yapmışlardır.

- Uygurlar, minyatür (resim) sanatında da ileri gitmişlerdir.
- Uygurların mimariye ve minyatür sanatına getirdiği üslup, daha sonraki dönemlerdeki Türk devletlerine de etkisini göstermiştir.



Ekonomi

- Türkistan'da Uygurlara kadar geçim kaynağı hayvancılık iken Uygurların yerleşik hayata geçmesi ile beraber tarım önemli geçim kaynağı olmuştur.
- Eski Türk topluluklarında ticaret, genellikle mal değişimi yani "takas" yoluyla yapılırdı. Bir mal alınırken karşılığında başka bir mal verilirdi. Özellikle hayvan ve hayvansal ürünler, ticarete önemli bir yer tutardı.
- Ticaret önemli bir ekonomik faaliyet olduğu için başta İpek Yolu olmak üzere önemli ticaret yolları için devletler sık sık karşı karşıya gelmiştir.
- Türklerde demircilik ve madencilik önemli mesleklerdendi. Kılıç, kalkan, ok ucu (temren) gibi silahlar ustalıkla yapılırdı. Kılıçların sapları bazen hayvan figürleriyle süslenir, altın kaplamalar ve değerli taşlarla zenginleştirilirdi. Bu durum Türklerin hem savaşçı kimliğini hem de sanat anlayışını yansıtır.

Yazı, Dil ve Edebiyat

- Türk tarihinde ilk kez yazıyı kullanan Gök Türklerin 38 harften ve Uygurların 18 harften oluşan kendilerine ait alfabeleri bulunmaktadır.
- Türk tarihinin ilk yazılı eserleri olan Orhun Kitabeleri, Göktürk alfabesi ile yazılmıştır.
- Türklere ait sözlü dönem eserleri arasında destanlar, savlar (atasözü), ölenler için söylenen sagular (ağıt), koşuk yer alır.
- Destanlar; milletlerin tarih boyunca yaşadığı önemli olayları, kahramanlıkları ve toplumsal değerleri abartılı bir dille anlatan, sözlü gelenekten günümüze aktarılan edebî eserlerdir. Türk sözlü kültürünün önemli ürünlerinden biri olan destanlar, hem tarihî hem de kültürel hafızanın korunmasına katkı sağlar. Türk destanları arasında Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Göç ve Türeyiş gibi destanlar yer alır. Bu destanlar, Türk milletinin geçmişteki yaşam tarzını, inançlarını ve kahramanlık anlayışını yansıtan önemli kaynaklardır.

Bilim

- Türkler, zaman hesaplaması yaparak 12 hayvanlı Türk takvimini kullanmışlardır.
- Uygurlar, matbaayı kullanarak bilimsel alanda ileri gitmişlerdir.





ULTİ 6
HÖF



ULTİ 6
FASİKÜL



ULTİ 7
FASİKÜL



ULTİ 8
HÖF